

Rozdział 2.4

Otwarta nauka a środowisko naukowe Szkół Głównych Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Agnieszka Adamiec, ORCID: 0000-0003-3372-258X

Biblioteka Główna, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie: Artykuł przedstawia wyniki badania ankietowego diagnozującego potrzeby szkoleniowe środowiska naukowego Szkół Głównych Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW) w zakresie otwartej nauki. Głównym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety rozesłany w wiadomości skierowanej do pracowników naukowych i doktorantów SGGW. Celem badania było określenie stopnia znajomości tematu otwartego udostępniania publikacji naukowych i danych badawczych wśród autorów afiliowanych do SGGW oraz dostosowanie programu szkoleń stanowiącego jeden z elementów przygotowań do przyjęcia w SGGW polityki otwartego dostępu. W pierwszej części artykułu przybliżono zagadnienia związane z otwartą nauką, w tym przedstawiono działania podejmowane na szczeblach europejskim, krajowym i instytucjonalnym związane z wdrażaniem polityk mających zdyktować proces otwierania nauki. W drugiej części omówiono wyniki ankiety, które pozwoliły określić obszary tematyczne wymagające przeprowadzenia szkoleń. Rozpoznanie poziomu znajomości problematyki otwartej nauki wśród środowiska naukowego SGGW oraz jego nastawienia do otwartego udostępniania stanowi wsparcie dla prac nad kształtem instytucjonalnej polityki otwartego dostępu na tej uczelni, a co z tym związane sytuuje ją w szerszym planie perspektywy otwierania nauki w Polsce.

Słowa kluczowe: otwarta nauka, otwarty dostęp do publikacji, otwarte dane badawcze, polityka otwartego dostępu, akademickie środowisko naukowe, uczelnia przyrodnicza

Wprowadzenie

Na początku XXI wieku nowo powstały ruch otwartego dostępu wywołał dyskusję w środowisku naukowym dotyczącą zalet i wad otwartej wymiany wiedzy, która trwa nieprzerwanie do czasów obecnych. Z jednej strony daje się zauważyć rosnące zainteresowanie potencjałem tkwiącym w otwartej komunikacji naukowej, uzewnętrzniające się w dążeniu do otwierania dostępu do publikacji i danych badawczych. Z drugiej zaś strony nie brakuje głosów sprzeciwu, w których podnoszone są m.in. wysokie koszty publikacji (APC, *Article Processing Charges*) obciążające autorów lub ich macierzyste instytucje w związku ze zmianą modelu publikowania

na „złoty otwarty dostęp” w coraz większej liczbie czasopism czy nieetyczne wykorzystywanie otwartego dostępu i wspomnianych opłat APC przez tzw. drapieżne czasopisma i wydawnictwa¹. Niemniej jednak nauka dla swojej przejrzystości i rzetelności, dla wywierania wpływu na codzienne życie i szybkiej reakcji na wyzwania społeczne, potrzebuje rozpowszechnienia wyników i szerokiej dyskusji wokół nich. Co więcej „silnie konkurencyjne środowisko naukowe i edukacyjne zmusza instytucje szkolnictwa wyższego do [...] potwierdzania i promowania swojego dorobku, jakości badań, prestiżu i pozycji w naukowym świecie”². A czy jest lepszy sposób na rozpropagowanie badań, niż właśnie otworzenie dostępu do nich?

Otwarta nauka (ang. *Open Science*) to zgodnie z definicją zaproponowaną w projekcie rekomendacji UNESCO z 2020 roku: koncepcja, która łączy różne ruchy i praktyki mające na celu udostępnienie wiedzy naukowej, metod, danych i dowodów badawczych, zwiększenie współpracy naukowej i dzielenia się informacjami z korzyścią dla nauki i społeczeństwa oraz otwarcie procesu tworzenia i obiegu wiedzy naukowej z uwzględnieniem podmiotów społecznych spoza zinstytucjonalizowanej społeczności naukowej³. Pojęcie otwartej nauki obejmuje szereg zjawisk, wśród których za kluczowe uznaje się: otwarty dostęp zarówno do publikacji, jak i danych badawczych, otwarte recenzje, oprogramowanie z otwartym kodem źródłowym, otwarte zasoby edukacyjne oraz naukę obywatelską.

Europejskie i krajowe inicjatywy wspierające otwarty dostęp

Niebagatelne znaczenie dla ustalenia wspólnego kierunku działań na rzecz otwartości i wzrostu istotności otwartych modeli pracy naukowej miały komunikaty i zalecenia Komisji Europejskiej, w tym zalecenie z kwietnia 2018 roku w sprawie dostępu do informacji naukowej i jej ochrony⁴, w którym uaktualniono rekomendacje Komisji Europejskiej z 2012 roku, m.in. ponowiono wezwanie do wprowadzania przez kraje członkowskie strategii w zakresie otwartego dostępu do publikacji naukowych i zarządzania wynikami badań naukowych finansowanych ze środków publicznych. W czerwcu 2019 roku Parlament Europejski i Rada UE przyjęły

¹ Zob. F. Krawczyk, E. Kulczycki, *How is open access accused of being predatory? The impact of Beall's lists of predatory journals on academic publishing*, „The Journal of Academic Librarianship” 2021, vol. 47, nr 2, [online] <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102271> [dostęp: 18.08.2021].

² K. Materska, *Wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Doświadczenia zagranicznych bibliotek akademickich*, [w:] A. Podrazik, J. Stanek-Kapcia, M. Urbaniec (red.), *Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego. Nowe obszary działania. Materiały Jubileuszowej Konferencji Biblioteki Głównej AGH z okazji obchodów 100-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica, Kraków 12-13 września 2019 r.*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2020, s. 69.

³ UNESCO, *Preliminary report on the first draft of the Recommendation on Open Science*, s. 8, [online] <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374409/PDF/374409eng.pdf.multi> [dostęp: 16.08.2021].

⁴ Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2018, nr L 134/12, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=PL> [dostęp: 9.07.2021].

dyrektywę o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego⁵, zgodnie z którą państwa członkowskie zostały zobligowane do wdrażania polityk otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych.

W 2015 roku w odpowiedzi na zalecenia Komisji Europejskiej z 2012 roku Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) opracowało dokument pt. *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*⁶. Znalazły się w nim rekomendacje dotyczące wprowadzania instytucjonalnych polityk otwartego dostępu w jednostkach naukowych i uczelniach, a także przez krajowe podmioty finansujące badania naukowe. 22 kwietnia 2021 roku Minister Edukacji i Nauki powołał zespół doradczy do spraw otwartych danych naukowych⁷, do którego zadań należy m.in. wydanie nowych zaleceń w sprawie otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych oraz opracowanie polityki otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych.

Następstwem rekomendacji wydawanych na szczeblach europejskim i krajowym są wymagania, jakie podmioty finansujące naukę stawiają swoim beneficjentom. Przykładem są zalecenia krajowych organizacji finansujących badania wchodzących w skład zrzeszenia o nazwie cOAlition s. Zamierzenia koalicjantów przedstawiono w dokumencie z 2018 roku (aktualizowanym w połowie 2019 roku) nazwanym Planem S⁸. Zgodnie z jego zapisem od stycznia 2021 roku publikacje powstałe w wyniku badań finansowanych ze środków członków cOAlition S muszą być udostępniane na łamach otwartych czasopism lub za pośrednictwem otwartych repozytoriów⁹

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2019, nr L 172/56, [online] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> [dostęp: 9.07.2021].

⁶ MNiSW, *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*, [online] <https://www.gov.pl/attachment/d9d096ef-0c73-4a48-9c5a-b2cb808447e8> [dostęp: 9.07.2021].

⁷ Zarządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 20 kwietnia 2021 r. w sprawie powołania Zespołu doradczego do spraw otwartych danych naukowych, „Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 kwietnia 2021 r., poz. 58, <https://www.gov.pl/attachment/2be49396-f869-431f-8563-063a4506a258> [dostęp: 9.07.2021].

⁸ cOAlition S, *Plan S – Making full and immediate Open Access a reality. Principles and implementation*, [online] <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> [dostęp: 9.07.2021].

⁹ ‘Repozytorium’ (np. instytucjonalne, dziedzinowe) to system służący do (samo)publikowania, (samo)archiwizacji i udostępniania bieżącej twórczości naukowej (np. publikacji, danych badawczych) w celu jej ponownego wykorzystania.

bez okresu karencji. Jednym z sygnatariuszy Planu S jest Narodowe Centrum Nauki (NCN), polski podmiot finansujący badania, który zarządzeniem Dyrektora NCN¹⁰ z 2020 roku przyjął politykę otwartego dostępu.

Uczelniane polityki otwartego dostępu w Polsce

Jedną z implikacji zaleceń wydawanych zarówno na europejskim, jak i polskim szczeblu jest przyjmowanie instytucjonalnych polityk otwartego dostępu przez uczelnie. W przypadku polskich uczelni na dzień 18 sierpnia 2021 roku instytucjonalne polityki otwartego dostępu przyjęło oficjalnie 18 publicznych uczelni akademickich¹¹: Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu (2017), Szkoła Główna Handlowa (2017), Uniwersytet Gdański (2017), Uniwersytet Medyczny w Łodzi (2018), Politechnika Krakowska (2019), Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu (2019), Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie (2019), Uniwersytet Rzeszowski (2019), Uniwersytet Jagielloński (2019), Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie (2019), Uniwersytet Śląski (2020), Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (2020), Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego (2020), Uniwersytet Wrocławski (2020), Politechnika Lubelska (2020), Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie (2020), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2021), Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie (2021) oraz 7 uczelni medycznych i jeden instytut badawczy, które w 2018 roku przyjęły wspólną politykę otwartego dostępu: Gdański Uniwersytet Medyczny, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu (lider projektu), Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Uniwersytet Medyczny w Lublinie oraz Instytut Medycyny Pracy im. prof. dra med. Jerzego Nofera w Łodzi.

¹⁰ Załącznik do Zarządzenia nr 38/2020 Dyrektora Narodowego Centrum Nauki w sprawie ustalenia polityki Narodowego Centrum Nauki dotyczącej otwartego dostępu do publikacji z dnia 27.05.2020, [online] https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzenia-dyrektora/zarzadzenieDyr-38_2020.pdf#page=2 [dostęp: 9.07.2021].

¹¹ Na podstawie analizy stron internetowych uczelni oraz ankiety opracowanej na potrzeby przygotowywanej rozprawy doktorskiej przeprowadzonej w 2020 roku wśród wytypowanych pracowników uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego. Trzeba dodać, że na stronach internetowych <http://pon.edu.pl/politykiotwartosci/polityki-otwartosci-w-polsce/> oraz <https://www.openaire.eu/os-poland> zamieszczona jest lista instytucji naukowych i badawczych w Polsce, które przyjmują instytucjonalne polityki otwartego dostępu aktualizowana przez Natalię Gruenpeter, pracownika Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego.

Na stronach internetowych pozostałych uczelni oraz w ich aktach prawnych można odnaleźć informacje o powołaniu pełnomocnika ds. otwartego dostępu (Politechnika Gdańska, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Szczeciński) czy całego zespołu do przygotowywania polityki (Uniwersytet Warszawski), a także przyjęciu innych dokumentów regulujących kwestie otwartego dostępu (Politechnika Gdańska, *Procedura promocji publikacji Open Access i Open Research Data*).

SGGW jest w trakcie przygotowań zmierzających do wprowadzenia instytucjonalnej polityki otwartości. Jednym z jej elementów jest opracowanie programu szkoleń w zakresie otwartej nauki dla naukowców, który będzie odpowiedzią na potrzeby zdiagnozowane w badaniu ankietowym pracowników naukowych i doktorantów SGGW.

Wyniki badania ankietowego

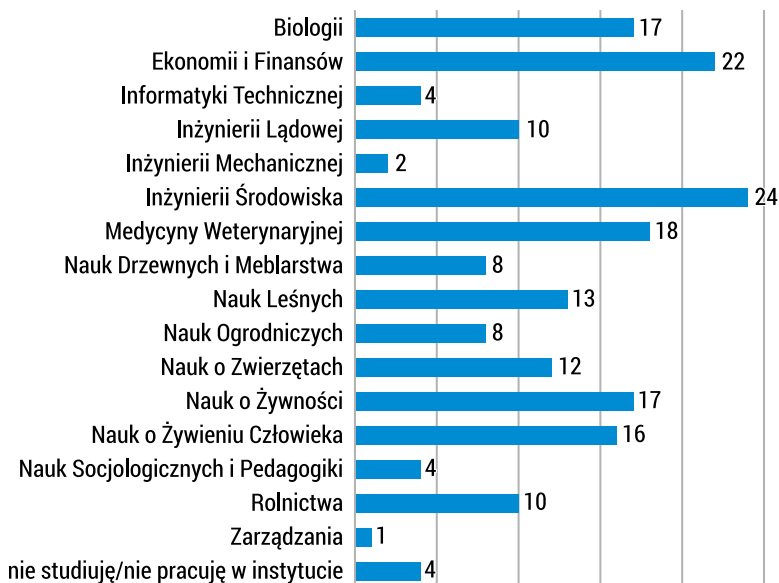
Celem badania przeprowadzonego w środowisku naukowym SGGW było określenie stopnia znajomości tematu otwartego udostępniania publikacji naukowych i danych badawczych autorów afiliowanych do SGGW oraz dostosowanie dzięki temu programu szkoleń stanowiącego jeden z elementów przygotowań do przyjęcia w SGGW polityki otwartego dostępu. Kwestionariusz stworzony przy użyciu aplikacji Microsoft Forms rozesłano do wszystkich osób posiadających skrzynkę służbową, natomiast w tytule i w treści wiadomości zaznaczono, że jest ona skierowana tylko do pracowników naukowych i doktorantów. Przesłany e-mail zawierał ogólne wiadomości na temat otwartej nauki oraz odnośnik do formularza. Ankieta była dostępna od 11 do 28 maja 2021 roku i miała charakter anonimowy. Uzyskano 190 odpowiedzi, co stanowi 13,78% wszystkich możliwych zwrotów (SGGW liczy 1 176 nauczycieli akademickich i 203 doktorantów¹²).

Ogólna charakterystyka respondentów

Pod względem stażu pracy najczęściej respondentów należało do grupy osób, które są związane zawodowo z SGGW w przedziale od 11 do 20 lat (54 osoby, 28%). W dalszej kolejności znalazły się osoby, które są związane z SGGW: od 1 roku do 5 lat (44,23%), od 6 do 10 lat (38,20%), od 21 do 30 lat (34,18%), krócej niż rok (9,5%). Najmniej liczną grupą ankietowanych były osoby których staż wynosi od 31 do 40 lat (6,3%) oraz ponad 41 lat (5,3%).

Jak pokazuje Rys. 2.4.1. najliczniejszą grupę stanowiły osoby związane z Instytutem Inżynierii Środowiska (24,13%). Na drugim miejscu uplasował się Instytut Ekonomii i Finansów (22,12%), a na trzecim Instytut Medycyny Weterynaryjnej (18,9%). Najmniej respondentów wskazało Instytut Zarządzania (1,1%), natomiast 4 osoby wybrały sformułowanie „nie studiuję/nie pracuję w instytucji”, w tym jedna z nich odpowiedziała, że jej miejscem pracy są zamówienia publiczne.

¹² Stan na 31.12.2020 roku.

RYSUNEK 2.4.1. Przynależność respondentów do poszczególnych instytucji

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

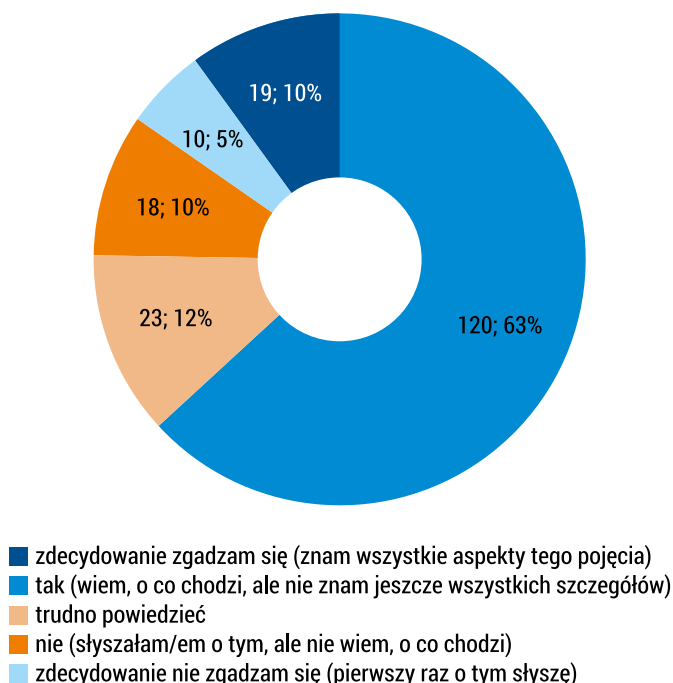
Opis wyników badania właściwego

Badanie właściwe zostało podzielone na 4 sekcje: ogólne zagadnienia związane z otwartą nauką, publikowanie w otwartym dostępie na łamach czasopism, udostępnianie publikacji w repozytoriach oraz udostępnianie danych badawczych. Całość składała się z 35 pytań, w tym 24 zamkniętych i 11 otwartych.

Pierwszą część rozpoczynało pytanie o znajomość i rozumienie pojęcia 'otwarta nauka' (Rys. 2.4.2.). Zdecydowana większość respondentów wybrała odpowiedź pozytywną (120 osób, 63%), a tylko 10 osób (5%) przyznało, że pierwszy raz spotyka się z tym pojęciem. Ponieważ jednak skromna liczba 19 respondentów (10%) uważa, że jest zaznajomiona ze wszystkimi aspektami otwartej nauki, pozostawia to pole do uzupełnienia wiedzy na ten temat wśród naukowców.

Drugie i trzecie pytanie dotyczyło nastawienia respondentów do udostępniania, w drugim pytaniu – publikacji naukowych, a w trzecim – danych badawczych. Zdecydowanie zgodziło się ze zdaniem: „Widzę więcej zalet niż wad powszechnego, zdalnego dostępu do publikacji naukowych/danych badawczych z możliwością ich bezpłatnego ponownego wykorzystania z poszanowaniem praw autorskich”, w przypadku publikacji 126 osób (66%), a w przypadku danych zakreśliły tę opcję 94 osoby (49%). Odpowiedź 'tak' wybrała podobna liczba respondentów zarówno w przypadku publikacji (52 osoby, 27%), jak i danych badawczych (53 osoby, 28%). Odpowiedzi wymijającej 'trudno powiedzieć' udzieliło w przypadku publikacji 10 osób (5%), natomiast w przypadku danych badawczych na taką odpowiedź zdecydowały się 34 osoby (18%).

Nikt nie zgodził się z omawianym zdaniem w przypadku publikacji, 8 osób (4%) – w przypadku danych. Natomiast tylko 2 osoby (1%) w odniesieniu do publikacji i 1 (1%) w przypadku danych badawczych zdecydowanie nie zgodziły się ze stwierdzeniem zawartym w tych pytaniach. Analiza porównawcza odpowiedzi na pytania drugie i trzecie pokazuje, że naukowcy z SGGW są przychylniej nastawieni do otwartego udostępniania publikacji niż do otwartego udostępniania danych badawczych. Wydaje się, że kwestie związane z udostępnianiem danych badawczych nie są jeszcze dobrze rozpoznane.

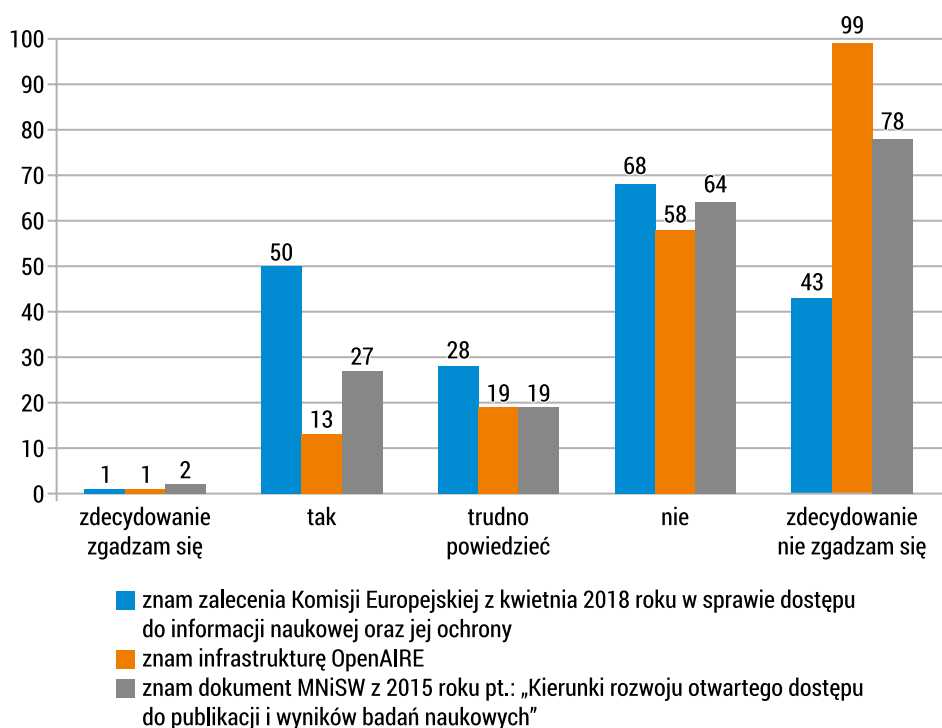
RYSUNEK 2.4.2. Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Znam i rozumiem pojęcie 'otwarta nauka'*

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

W kolejnych trzech pytaniach (Rys. 2.4.3.) – czwartym, piątym i szóstym – próbowano zbadać poziom wiedzy respondentów na temat: zaleceń Komisji Europejskiej z kwietnia 2018 roku, infrastruktury OpenAIRE¹³ oraz *Kierunków rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*. Zastanawiające jest to, że zalecenia Komisji Europejskiej z 2018 roku są lepiej znane niż dokument

¹³ Pełna nazwa: Open Access Infrastructure for Research in Europe. Infrastruktura służąca zarządzaniu rozproszonymi repozytoriami rozwijana w ramach działań Komisji Europejskiej. Najnowsza wersja OpenAIRE Advance odgrywa kluczową rolę w budowie europejskiej chmury dla otwartej nauki (ang. *European Open Science Cloud*, EOSC). Misją projektu OpenAIRE jest wspieranie państw członkowskich we wdrażaniu polityk otwartego dostępu.

opublikowany w 2015 roku przez MNiSW. Natomiast, jak można było przypuszczać, po porównaniu tych trzech zagadnień, najmniej rozpoznana pozostaje infrastruktura OpenAIRE.

RYSUNEK 2.4.3. Rozkład odpowiedzi na pytania: czwarte, piąte i szóste

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Ostatnie trzy pytania pierwszej części poświęcono kwestiom prawnym. W pytaniu siódmym chciano, żeby respondent przyznał, czy rozumie różnicę pomiędzy udostępnieniem publikacji w zakresie dozwolonego użytku a udostępnieniem na licencjach Creative Commons. Odpowiedź 'tak' wybrało 41 osób (22%), 'trudno powiedzieć' zaznaczyły 63 osoby (33%), a aż 86 respondentów (45%) zakresliło 'nie'. Ze sformułowaniem o nieprzykładaniu wagi do tego, na jakiej konkretnej licencji zostanie udostępniona jej/jego publikacja, z zaznaczeniem, że chce zapewnić do niej powszechny dostęp zgodziło się 131 osób (69%), a nie zgodziło – 56 respondentów (29%). Tylko 3 osoby (2%) wybrały odpowiedź 'nie chcę udostępniać swoich publikacji'. Ostatnie pytanie tej części wskazywało na istnienie wątpliwości, czy poprzez udostępnianie publikacji na licencji Creative Commons autor może ułatwić dokonanie plagiatu swojej pracy. W największej liczbie odpowiedzi zakresłono 'trudno powiedzieć (nie zastanawiałam/em się nad tym)' – 131 osób (69%). 50 respondentów (26%) nie obawia się, że w ten sposób doprowadzi do plagiatu swojej publikacji, podczas gdy 9 osób (5%) jednak ma takie obawy.

Druga część badania właściwego dotyczyła, jak już wspomniano, publikowania w otwartym dostępie na łamach czasopism. Pierwsze w tej sekcji, a jednocześnie dziesiąte w kolejności, pytanie odnosiło się do doświadczenia w udostępnianiu artykułów w czasopismach. Jak się okazuje, zdecydowana większość respondentów skorzystała z tej drogi otwartego dostępu – 172 osoby (91%) zaznaczyły odpowiedź twierdzącą, podczas gdy tylko 18 osób (9%) przyznało, że nie opublikowało jeszcze artykułu w otwartym dostępie na łamach czasopisma.

Kolejne dwa pytania rozwijały poprzednią odpowiedź. Jeśli respondent wybrał odpowiedź twierdzącą, to został poproszony o wskazanie odpowiedniego przedziału z liczbą artykułów. Najwięcej osób zakreśliło pole z wartościami od 2 do 10 artykułów – 129 osób (75%). Rzadziej wybierane przedziały to: 1 (24 osoby, 14%), od 11 do 30 (15 osób, 9%), ponad 51 (3 osoby, 2%) oraz od 31 do 50 (1 osoba, 1%). Natomiast ci respondenci, którzy zaznaczyli odpowiedź ‘nie’, mogli doprecyzować, dlaczego jeszcze nie opublikowali swojego artykułu w otwartym dostępie. Jedna z osób zdecydowała się na udzielnie następującej odpowiedzi: „ponieważ często wiąże się to z dodatkowymi opłatami”.

Pytanie trzynaste odnosiło się do doświadczenia w publikowaniu artykułów na łamach czasopism „diamentowego otwartego dostępu” (czyli bez ponoszenia przez autora opłat APC za otwarty dostęp). Na to pytanie odpowiedzią najczęściej wybraną było stwierdzenie ‘trudno powiedzieć (nie wiem, co znaczy diamentowy otwarty dostęp)’ – zaznaczyło ją aż 105 osób (61%), natomiast pozostałe: ‘tak’ – 13 respondentów (8%), ‘nie’ – 54 osoby (31%). Taki rozkład odpowiedzi wskazuje na konieczność wyjaśnienia pracownikom naukowym SGGW różnicy pomiędzy złotym (płatnym), a diamentowym otwartym dostępem.

Ostatnie pytanie drugiej części ankiety weryfikowało, czy autor otworzył dostęp do swojej publikacji tylko z uwagi na wymogi grantodawcy. 4 osoby (2%) przyznały, że powodem udostępnienia publikacji rzeczywiście były zalecenia instytucji finansujących badania. Jednak większość respondentów odpowiedziała na to pytanie negatywnie (120 osób, 70%), a 48 osób (28%) zaznaczyło opcję ‘trudno powiedzieć (jeszcze nie otwierałam/em dostępu do żadnej swojej publikacji)’, co jest sprzeczne z rozkładem odpowiedzi na pytanie dziesiąte, na które tylko 18 osób podało w odpowiedzi, że dotychczas nie opublikowało artykułu w otwartym dostępie na łamach czasopisma, a pozostali 172 respondenci twierdziło, że już to zrobiło.

Odpowiedzi na pierwsze pytanie trzeciej części ankiety dotyczącej udostępniania publikacji w repozytoriach rozłożyły się równomiernie. Na pytanie o posiadanie doświadczenia na tym polu 95 osób (50%) odpowiedziało ‘tak’, tyle samo osób – ‘nie’. Kolejne trzy pytania miały za zadanie doprecyzować te odpowiedzi. W pytaniu szesnastym poproszono o wymienienie powodów nieudostępnienia do tej pory publikacji w repozytorium. Wśród otrzymanych 51 odpowiedzi najbardziej charakterystyczne to: „nie słyszałem o tej opcji i nie wiem jak to się robi”, „nie mam zgody redakcji”, „nie było propozycji”, „nie wiem jak wygląda kwestia umowy z wydawnictwem (green Open Access?) i jak stworzyć repozytorium”, „boję się, że ktoś wykorzysta moje dane i przypisze je sobie”, „nie mam czasu zajmować się udostępnianiem”.

Natomiast jeśli w pytaniu piętnastym respondent wybrał odpowiedź ‘tak’, to w pytaniu siedemnastym proszony był o zaznaczenie repozytorium, z którego korzystał, przy czym Bazę Wiedzy SGGW¹⁴ wybrało zastanawiająco dużo osób – 76 (67%), podczas gdy opcję ‘inne repozytorium’ zakreśliło tylko 38 osób (33%). Taki rozkład odpowiedzi mógłby świadczyć o bardzo dobrej tendencji, niestety jednak rzeczywistość jest taka, że co prawda w Bazie Wiedzy SGGW wyszukiwanie przy użyciu filtra ‘zdeponowano w repozytorium’ daje wynik 93 rekordów, to tylko 15 z nich jest w otwartym dostępie, bez potrzeby logowania.

Pytanie osiemnaste było otwarte i umożliwiało respondentom podzielenie się nazwami pozostałych repozytoriów z których korzystali. Spośród 30 odpowiedzi aż 23 podawały portal ResearchGate (który notabene nie jest repozytorium). Pozostałe odpowiedzi to: Biorvix (zapewne literówka w nazwie: bioRxiv – repozytorium preprintów z dziedziny nauk przyrodniczych), Biblioteka Główna SGGW, baza danych Agro, Google Scholar, Publons, własna strona internetowa, Politechnika Krakowska, Web of Science, Scopus, materiały wydawnictwa.

Kolejne pytanie: „Słyszałam/em, że SGGW ma repozytorium instytucjonalne” miało tylko dwie możliwości odpowiedzi: ‘tak’ – tę opcję wybrało 66 osób (35%) i ‘nie’ – był to wybór 124 respondentów (65%).

W pytaniu dwudziestym powrócono do tematu Bazy Wiedzy SGGW i próbowano zbadać ile osób byłoby zainteresowanych udostępnianiem za jej pomocą publikacji. Zdecydowana większość respondentów odpowiedziała ‘tak’ (158 osób, 83%), podczas gdy tylko 32 osoby (17%) dały odpowiedź negatywną. Dwa kolejne pytania miały za zadanie rozszerzyć powyższe odpowiedzi, dlatego też poproszono w nich o wymienienie przesłanek zarówno pozytywnej, jak i negatywnej odpowiedzi. Wśród 91 odpowiedzi mających wyjaśnić chęć udostępniania publikacji w Bazie Wiedzy SGGW najbardziej charakterystyczne to: „byłaby bardziej dostępna – przełoży się to na cytowania. Może nawet studenci zajrzą?”, „po to ona jest – nie służy tylko jako spis publikacji pracowników SGGW”, „umożliwiłoby to lepszą promocję samej uczelni”, „bo jest to platforma naszej Uczelni, zawierająca kompleksowe informacje dotyczące dorobku pracowników”, „jeśli nie wymagałoby to wielkiej pracy i pozwalałyby na to warunki udostępniania danego artykułu w danym czasopiśmie, byłbym za udostępnianiem publikacji poprzez Bazę wiedzy”, „nie ma się czego wstydzić”.

Natomiast z 21 odpowiedzi uzyskanych na prośbę o doprecyzowanie negatywnego zdania w kwestii udostępniania pełnych tekstów w Bazie Wiedzy SGGW warto wymienić następujące: „1. repozytorium na zasięg lokalny w przeciwieństwie do np. Research Gate 2. musiałbym poświęcić dodatkowy czas na nauczanie się tego systemu i deponowanie tam publikacji”, „Nie wiem. Wiem, że Baza Wiedzy zawiera sporo błędów”, „W moim przekonaniu publikacje, które są powszechnie dostępne,

¹⁴ Baza Wiedzy SGGW – system kompleksowego zarządzania wiedzą typu CRIS (*Current Research Information System*) posiadający moduł repozytorium. Do jego budowy wykorzystano oprogramowanie Omega-Psir stworzone na Politechnice Warszawskiej. Bazę Wiedzy SGGW udostępniono publicznie w 2019 roku. Adres strony internetowej: <https://bw.sggw.edu.pl/index.seam>.

nie potrzebują udostępniania w repozytorium, tych zaś, których Wydawca nie zgadza się udostępniać, nie udostępniam. Kiedy poszukuję potrzebnych publikacji, nie szukam ich w repozytoriach, tylko w przeglądarkach internetowych. Tak jest szybciej”, „bo nie wiem, na jakich zasadach to działa”, „bo wystarczy link do strony”.

Kolejne pytanie niejako przewidywało pojawienie się przesłanki, takiej jak ta ostatnio wymieniona i miało za zadanie oszacować liczbę naukowców w SGGW, którzy nie widzą potrzeby dołączania plików z publikacjami do ich opisów w Bazie Wiedzy. Największa grupa respondentów (89 osób, 47%) potwierdziła, że w Bazie Wiedzy SGGW wystarczy im link prowadzący do strony internetowej czasopisma, ale niewiele mniej osób (78,41%) zaznaczyło odpowiedź ‘trudno powiedzieć (nie traktowałam/em Bazy Wiedzy jako repozytorium SGGW i nie myślałam/em o tym’. Tylko 23 osoby (12%) nie zgodziły się ze zdaniem, że linki do stron internetowych czasopism, bez zamieszczania pełnych tekstów publikacji, to wystarczające rozwiązanie w przypadku Bazy Wiedzy SGGW.

Dwa ostatnie pytania trzeciej części ankiety miały za zadanie sprawdzić, jakiego typu publikacje, oprócz artykułów, są udostępniane przez środowisko naukowe SGGW. Najpierw respondenci mieli się odnieść do prawdziwości stwierdzenia: „Otworzyłam/em dostęp do innego typu publikacji niż artykuł”, na co 115 osób (61%) odpowiedziało negatywnie, 61 (32%) respondentów zakresliło ‘trudno powiedzieć’, a tylko 14 osób (7%) potwierdziło, że udostępniło inny rodzaj publikacji. W kolejnym pytaniu respondenci z tej ostatniej grupy zostali poproszeni o doprecyzowanie rodzaju publikacji, do której otworzyli dostęp. Wśród 12 odpowiedzi najczęściej wymieniana była monografia (10 razy), następnie przynajmniej raz podano: książki, podręczniki akademickie, postery, opracowanie z danymi, broszury, prezentacja konferencyjna.

Ostania część badania właściwego dotyczyła danych badawczych. W pierwszych pytaniach tej części ankiety skupiono się na sposobach archiwizacji danych. Najpierw starano się dowiedzieć, czy i ile osób zarchiwizowało swoje dane w repozytorium. Większość respondentów zaznaczyła odpowiedź negatywną (147 osób, 77%), drugie w kolejności były osoby (33,18%), które wybrały odpowiedź ‘trudno powiedzieć (nie wiem, co to dane badawcze)’, a najmniej liczna grupa wybrała opcję ‘tak’ (10 osób, 5%). W kolejnym pytaniu te ostatnie osoby zostały poproszone o wymienienie repozytoriów, z których korzystali, 9 z nich podało jako przykład: GEO, ProteomeXchange, ResarchGate, „gdzieś na jakiejś stronie Harvard University. Kilka lat temu, któreś z czasopism tego zażądało”, Dryad, 4TU Centre for Research Data, figshare, ZENODO, „w bazie danych projektu w systemie share point”.

Natomiast w odpowiedzi na prośbę określenia innych niż repozytoria miejsc przechowywania danych badawczych 63 osoby wpisały m.in.: chmura, Google drive, dropbox, „publikacje JCR mają swoje bazy”, „moje dane badawcze to dokumentacja fotograficzna obrazów mikroskopowych – jest bardzo „objętościowa” i żadne repozytorium nie przyjmuje takich danych. To duża szkoda dla innych badaczy, bo taka dokumentacja ma wielki walor edukacyjny oraz badawczy, bo nadaje się do meta-analiz.

Z konieczności i braku innych możliwości moje dane badawcze przechowuję tylko na dysku twardym w PCie”, „dysk, szuflada”, „pendrive i dyski zewnętrzne”, „nie myślałem o tym”.

Kolejne cztery pytania dotyczyły już udostępniania danych badawczych i miały paralelną konstrukcję, jak te odnoszące się do archiwizacji. Na pierwsze pytanie z tego ciągu: „Udostępniłam/em swoje dane badawcze (przynajmniej z jednego projektu naukowego) w repozytorium” odpowiedziano tak samo, jak na podobne pytanie o archiwizację – 10 osób (6%) zaznaczyło ‘tak’, a 147 respondentów (94%) wybrało ‘nie’ (33 osoby, które w pytaniu o archiwizację przyznały, że nie wiedzą, co to są dane badawcze zostały zwolnione z dalszych odpowiedzi związanych z archiwizacją i udostępnianiem danych). W kolejnym pytaniu ponownie poproszono o wymienienie przykładów repozytoriów, z których korzystają naukowcy. Wśród odpowiedzi, które podało 9 osób, tylko jedna nie pojawiła się wcześniej: GitHub. Natomiast odnośnie do innych niż repozytoria miejsc udostępniania danych, tak samo jak poprzednio najczęściej podawanymi przez 39 osób odpowiedziami były: komputer, dyski, chmura.

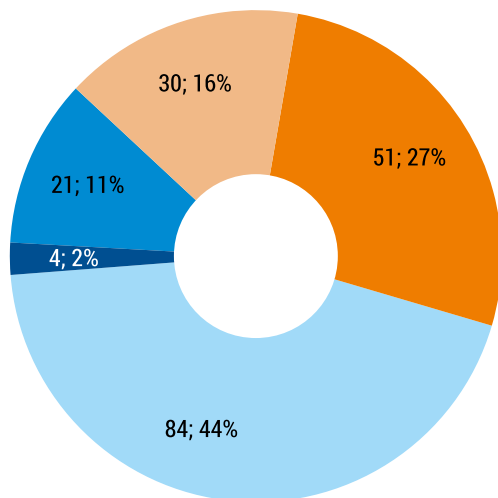
Osoby, które w pytaniu o to, czy udostępniły dane w repozytorium, podały odpowiedź negatywną, zostały poproszone o wyjaśnienie, dlaczego tego nie zrobiły. 73 osoby podały różne powody, wśród których za najbardziej charakterystyczne uznano: „nie widzę potrzeby skoro jest Web of Science i Pubmed”, „nie mam danych badawczych”, „nie wiem, chyba nie wiedziałam, że jest taka opcja, ponadto chyba bym się obawiała, że ktoś je opublikuje”, „nie uważam, że udostępnianie danych badawczych to dobry pomysł”, „brak potrzeby, możliwości, konieczności, instytucjonalizacji rozwiązań w tym zakresie”.

Kolejne dwa pytania dotyczyły już zasad FAIR (dane możliwe do znalezienia, dostępne, interoperacyjne, nadające się do ponownego wykorzystania). W pierwszym próbowano się dowiedzieć, ile osób uważa, że jest świadoma tych zasad, a ile wręcz przeciwnie, przyznaje się do niewiedzy na ten temat.

Jak pokazuje Rys. 2.4.4. większość respondentów albo tylko słyszała o takich zasadach, ale nie wie, o co w nich chodzi (51 osób, 27%), albo w ogóle pierwszy raz spotkała się z takim akronimem (84 osoby, 44%).

Pytaniem o to, czego dotyczą zasady FAIR, starano się sprawdzić, jaka jest rzeczywista wiedza na ten temat wśród naukowców SGGW. Tylko 6 osób (3%) zaznaczyło odpowiedź niepoprawną, czyli ‘publikacje’, a większość przyznała się, że ‘nie wie, czego dotyczą’ (142 osoby, 75%). 42 respondentów (22%) zakresliło ‘dane badawcze’.

Ostatnie pytanie części właściwej ankiety dawało możliwość wyrażenia potrzeby wsparcia naukowców w procesie opracowywania planu zarządzania danymi badawczymi. Najwięcej osób (76,40%) zaznaczyło odpowiedź ‘trudno powiedzieć (jeszcze nie miałam/em okazji tego robić’, ale tylko trochę mniejsza grupa respondentów (64,34%) przyznała, że potrzebuje pomocy. 35 osób (18%) ‘nie wie, co to jest plan zarządzania danymi badawczymi’ i tylko 15 respondentów (8%) wybrało odpowiedź negatywną, świadczącą o tym, że takiego wsparcia nie potrzebują.

- zdecydowanie zgadzam się (znam wszystkie aspekty tych zasad)
- tak (wiem, o co chodzi, ale nie znam jeszcze wszystkich szczegółów)
- trudno powiedzieć
- nie (słyszałam/em o tym, ale nie wiem, o co chodzi)
- zdecydowanie nie zgadzam się (pierwszy raz o tym słyszę)

RYSUNEK 2.4.4. Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Znam zasady FAIR*

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Uwagi końcowe

Zaprezentowane wyniki ankiety przeprowadzonej w środowisku naukowym SGGW świadczą o potrzebie przeprowadzenia w tej grupie szkoleń dotyczących otwartej nauki. Chociaż ponad połowa respondentów (63%) w pytaniu pierwszym stwierdziła, że zna i rozumie pojęcie *otwarta nauka* przynajmniej na poziomie podstawowym, to w przypadku tak rozbudowanego zjawiska, jakim niewątpliwie jest otwarta nauka, wciąż wiele zagadnień pozostaje do wyjaśnienia.

Jednym z obszarów wymagających największej pracy zarówno ze strony szkoleniowców, jak i osób szkolonych, są kwestie związane z prawem autorskim. W odpowiedziach na pytania otwarte dotyczące udostępniania publikacji czy danych badawczych powtarzała się obawa o naruszenie warunków umów podpisywanych z wydawcami czasopism. Respondenci wydają się nie mieć świadomości, że mogą pertraktować warunki z wydawcami, a co bardziej znamienne, nie widzą takiej potrzeby.

Zauważalna jest różnica pomiędzy stopniem rozpoznania tematów otwartego dostępu do publikacji i do danych badawczych. Więcej zalet niż wad w udostępnianiu publikacji zdecydowanie widzi 126 respondentów (66%), podczas gdy w przypadku danych badawczych na taką stanowczą odpowiedź zdecydowało się mniej

osób – 94 (49%). Charakterystyczna jest również różnica w liczbie osób, które wybrały odpowiedź wymijającą ‘trudno powiedzieć’. W przypadku danych zaznaczyła ją większa grupa respondentów – 34 osoby (18%), niż w przypadku publikacji – 10 osób (5%).

Przybliżenia wymagają także kwestie zasad FAIR (ang. *findable, accessible, interoperable, reusable*), które według zaleceń Komisji Europejskiej czy instytucji finansujących badania naukowe powinny spełniać dane badawcze. Realizacja tych zasad jest ściśle związana z miejscem przechowywania i udostępniania danych, a według wytycznych powinny być to zaufane repozytoria, spełniające m.in. takie wymogi jak: rejestracja w Registry of Research Data Repositories, nadawanie danym unikalnego stałego identyfikatora, odpowiednie metadane opisowe (spełniające wytyczne OpenAIRE), możliwość wyboru odpowiedniej licencji i konieczność prawidłowego nią oznaczenia.

Przed początkiem roku akademickiego 2021/2022 SGGW jeszcze nie przyłączyła się do grupy 25 uczelni publicznych, które przyjęły oficjalnie na piśmie politykę otwartego dostępu. Entuzjazm widoczny w części odpowiedzi udzielonych na omówioną w tekście ankietę pozwala przypuszczać, że wdrażanie polityki w SGGW nie powinno spotkać się z dezaprobatą. Potrzebne są jednak szkolenia, które pokażą pełny zakres zalet otwartej nauki, w tym przydatność zarządzania danymi badawczymi oraz uświadomią możliwość dopasowania treści umowy wydawniczej do potrzeb autora.

Bibliografia

1. cOAlition S, *Plan S – Making full and immediate Open Access a reality. Principles and implementation*, [online] <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> [dostęp: 9.07.2021].
2. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2019, nr L 172/56, [online] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> [dostęp: 9.07.2021].
3. Krawczyk F., Kulczycki E., *How is open access accused of being predatory? The impact of Beall's lists of predatory journals on academic publishing*, „The Journal of Academic Librarianship” 2020, vol. 47, nr 2, s. 1-11, [online] <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102271> [dostęp: 18.08.2021].
4. Materska K., *Wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Doświadczenia zagranicznych bibliotek akademickich*, [w:] Podrazik A., Stanek-Kapcia J., Urbaniec M. (red.), *Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego. Nowe obszary działania. Materiały Jubileuszowej Konferencji Biblioteki Głównej AGH z okazji obchodów 100-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica, Kraków 12-13 września 2019 r.*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2020, s. 69-83.
5. MNiSW, *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*, [online] <https://www.gov.pl/attachment/d9d096ef-0c73-4a48-9c5a-b2cb808447e8> [dostęp: 9.07 2021].

6. UNESCO, *Preliminary report on the first draft of the Recommendation on Open Science*, [online] <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374409/PDF/374409eng.pdf.multi> [dostęp: 16.08. 2021].
7. Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2018, nr L 134/12, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=PL> [dostęp: 9.07. 2021].
8. Załącznik nr 1 do Zarządzenie nr 38/2020 Dyrektora Narodowego Centrum Nauki w sprawie ustalenia polityki Narodowego Centrum Nauki dotyczącej otwartego dostępu do publikacji z dnia 27.05.2020, [online] https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarządzenia-dyrektora/zarządzenieDyr-38_2020.pdf#page=2 [dostęp: 9.07.2021].
9. Zarządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 20 kwietnia 2021 r. w sprawie powołania Zespołu doradczego do spraw otwartych danych naukowych, „Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 kwietnia 2021 r., poz. 58, [online] <https://www.gov.pl/attachment/2be49396-f869-431f-8563-063a4506a258> [dostęp: 9.07.2021].

Abstract

Open science and the scientific community of Warsaw University of Life Sciences

The paper presents the results of a survey diagnosing the training needs of the scientific community of Warsaw University of Life Sciences (WULS) in the field of open science.

The main research tool was an electronic questionnaire distributed in a message addressed to researchers and doctoral students at WULS. The aim of the survey was to determine the level of familiarity with the topic of open access to scientific publications and research data among the authors affiliated with WULS and, as a result, to adapt the training programme, which is one of the elements of preparation for the adoption of the open access policy at WULS.

The first part of the paper introduces issues related to open science, including actions taken at the European, national and institutional level related to the implementation of policies designed to boost the process of opening science. The second part discusses the results of the survey, which allowed to identify thematic areas in need of training.

Recognising the level of familiarity with the issues of open science among the scientific community at WULS and their attitude towards open access supports the works on the institutional policy of open access at this university, and thus situates it within a broader perspective of opening science in Poland.

Keywords: open science, open access to publications, open research data, open access policy, academic research community, agricultural HEIs